

***Győrszentmárton szovjet megszállása: A szovjet megszállás során
megtörtént hadi események Győrszentmárton területén és a szovjet
hadsereg viselkedése Győrszentmárton lakosságával, illetve annak viszonya
a megszálló hadsereghez***

1. Bevezetés

Kutatásomnak az ötlete 11. osztályos gimnazista koromban a Pannonhalmi Bencés Gimnázium tanulójaként fogalmazódott meg bennem, amikor történelem órán a második világháború hadi eseményeiről és az ahhoz kapcsolódó frontátvonulásokról tanultunk. Ekkor merült fel bennem a kérdés, hogy vajon, hogyan zajlott a frontátvonulás Pannonhalmán, az akkori Győrszentmártonban. Ám amikor tanárain, vagy az apátság vezetői felé fordultam érdeklődő kérdéseimmel, rá kellett döbbenjek, hogy gyakorlatilag a ma világörökség részét képező főapátság, ami abban a korban fontos politikai és gazdasági központ is volt, illetve annak lábánál elterülő falu megszállásáról szinte semmilyen információ anyag, publikáció nem áll rendelkezésre.

1.1. Célkitűzés

A kutatásom elején célként fogalmaztam meg magamnak, hogy választ találok arra miért is fedt Győrszentmárton második világháborús megszállását homály, illetve célom volt természetesen az 1945 márciusában történő frontátvonuláshoz, illetve az ezt követő hónapokban zajló megszálláshoz kapcsolódó események részletes feltárása.

A kutatásom ugyanakkor nem érinti a német megszállás és az azzal párhuzamos nyilas önkényuralom idején a főapátság területén zajló zsidómentő akciókat. Nevezetesen a Friderich Born és Eduard Bruchschweiler nevéhez fűződő szervezett bújtatásokat menekítéseket. Ez a témakör már részletesen fel van dolgozva a szakirodalomban.¹

1.2. Kutatási módszerek

Kutatásom során a kiinduló alapnak vettem azokat a jobbára irodalmi műveket, amelyek (sok esetben erősen részlegesen) érintik a az általam kutatott eseményeket. Ezek nem írják le részletesen a tárgyalt kérdéskör egyik főbb témakörét sem, azonban egyfajta kiindulási alapot tudtak biztosítani a konkrét kérdések megfogalmazásában.

A kutatás jórészt három levéltár anyagainak a részletes elemzése tette ki. Elsőként a legkézenfekvőbb a Pannonhalmi Főapátsági Levéltár anyagait kutattam, ám itt jóval kevesebb témába vágó információt találtam, mint amire számítottam. Továbbá kutattam a Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Győri Levéltárában. Itt a közgyűlési jegyzőkönyvek, közigazgatási iktatott iratok, főszolgabírói iktatott iratok és főispáni iktatott iratokat tanulmányoztam.

¹ Például: SZITA SZABOLCS: *Aki egy embert megment – a világot menti meg*. Budapest, 2005. Corvina

Izgalmas részét jelentette a kutatásomnak a Nemzeti Levéltárban és a Hadtörténelmi Levéltárban történő kutatásom, ahol jobbra a korábban más forrásokban megemlített személyek további sorsát, illetve leveleit elemezve tudtam pontosítani az eredményeimet.

Megvizsgáltam ezek mellett még korabeli újságokat, fényképgyűjteményeket és figyelembe vettem oral history elbeszéléseket is, ám utóbbinak a felhasználását nehezítette, hogy olyan személyt már nem lehetett fellelni, aki személyesen átélte a történeteket. Sikertelenül azonban megszólítani olyan idős bencés rendtagokat, akik bár nem éltek át az eseményeket, de emlékeztek elbeszélésekre. Ezeket azonban sajnos nem sikerült alátámasztani, ezért ezek az elemek csak érdekesség szintjén kerültek beépítésre a kutatásomba, következtetéseket nem vontam le belőlük.

2. Miért övezi homály a gyórszentmártoni második világháborús eseményeket?

2.1. Gyórszentmárton második világháborús történetének dokumentálásának összehasonlítása más környező településekkel

Ha valaki Győr-Moson-Sopron megye településeinek a megszállására kíváncsi, egyáltalán nincs nehéz dolga. Több szakirodalmi mű is összefoglalja a településeknek a megszállását, hadi eseményeket, következményeket. Talán a legátfogóbb, leginkább a megszállás eseményeit a középpontba helyező mű Perger Gyula „...*Félelemmel és aggodalommal*...” című kötete, amiben a Győri egyházmegye összes településének a megszállása van bemutatva plébánosi jelentéseken keresztül. A plébánosi jelentések története önmagában is kalandos. Az orosz csapatok háborús bűntetteit sokszor kendőzetlenül jelentő plébánosi jelentések természetesen a kommunista diktatúrában nem jelenhettek volna meg, sőt már a létezésük is veszélyt jelenthetett a birtoklójára. Így ezeket a leveleket összegyűjtötték és a győri levéltár ereszcsonájában rejtették el, amik csak a rendszerváltás utáni felújításkor kerültek elő.² Ebben a könyvben azonban egyáltalán nem szerepel Gyórszentmárton. Ez annak köszönhető, hogy a gyórszentmártoni bencés főapátság és a Pannonhalmi Területi Apátság plébániái nem tartoztak (és nem tartoznak ma sem) semmilyen felsőbb magyar egyházi szerv alá, így ezek a plébániák és természetesen maga az apátság is kiesett a jelentési kötelezettség alól.

Ez persze nem jelenti azt, hogy ezekből a plébániákból ne írtak volna jelentéseket. A főapát egyik első rendelkezése volt, a harcok megszűnése után, hogy minden plébános részletes jelentést küldjön a harci cselekményekről, károkról, az orosz hadsereg viselkedéséről és a falu hangulatáról.³ (Utóbbi azonban már a viharos sebességgel megkezdődő földosztási akciók miatt került kiemelten a középpontba.) Ezek a jelentések rendkívül részletesek és képet adnak, hogyan is élte meg a környék lakossága a frontátvonulást, azonban teljes párhuzamot állítani Gyórszentmárton és a környező települések bármelyike között hibás döntés lenne. Az orosz hadsereg kiemelt figyelmet fordított a településre, ami nagy részt természetesen a főapátságnak köszönhető. Danczi Villebald perjel naplójából kiderül, hogy Makarenko alezredes,⁴ aki a Gyórszentmártoni megszálló csapatok parancsnoka volt több felderítő repülőgépet kiküldött az

² PERGER GYULA : *Félelemmel és aggodalommal - Plébániák jelentései a háborús károkról a győri egyházmegyeiből* 1945. Győr, 2005. Győri Egyházmegyei Levéltár

³ 1945/253-es számú iktatott irat Pannonhalmi Főapátsági Levéltár

⁴ Benedictina gyűjtemény BK878/I.2 Pannonhalmi Főapátsági Levéltár Danczi Villebald hagyatéka

épületegyüttes megfigyelésére, sőt az egyik ilyen felderítő útra ő maga is elment. Makarenko ezen állítását alátámasztja a perjel napló szűkszavú bejegyzése, miszerint a megszállás előtti napokban kifejezetten alacsonyan repülő harci gépek húztak el közvetlenül az apátság felett.

Ennek ellenére a győrszentmártoni plébánia nem készített ilyen jelentést, ami egyszerűen magyarázható azzal is, hogy maga a plébános, Jung Benedek is az apátságban tartózkodott az orosz csapatok megérkezésekor és a falu közelsége is okafogyottá tette jelentések elkészítését, hiszen az apátságból szinte szemtanúi lehetek az előljárók az eseményeknek. A plébános egyébként jóval a megszállást követően nem a jelentési felszólításra összeírt egy listát, hogy az orosz katonák mekkora kárt okoztak a plébánia épületében és tulajdonában⁵. Ebből a levélből kiderül, hogy a jelentés elkészítésére azért se lett volna lehetőség, mert az orosz katonák huzamosabb ideig a plébánia épületében laktak. Ez a jelenség egyébként ellentmond a környék településeinek történetének. Ugyanis azok területein szinte kivétel nélkül csak pár napig tartózkodtak orosz katonák.

2.2. Közigazgatási jelentések Győrszentmártonból, illetve a környező településekről

Nem csak az egyházi előljárók írtak elő jelentési kötelezettséget a falvak számára. A főispáni iktatókönyv szerint a főispánság a kötelező havi jelentéseken kívül, jelentéseket kért a településektől, különös tekintettel a harci cselekedetekre, károokra, stb... Azonban ezek közül semmi sincs meg. A fentebb már bemutatott okokon kívül ennek az az oka, hogy a háború után szovjet mintára kiépült kommunista diktatúra rendszerében munkaversenyt írtak elő a levéltárak számára is, ami abban merült ki, hogy mindegyik levéltárnak papírt kellett beszolgáltatni nyersanyagként az ipar számára. Azok a levéltárak, amelyek ebben a „versenyben” rosszul teljesítettek szigorú következményekre számíthattak, így igyekeztek minél több iratot leadni, aminek során sok értékes irat elveszett.⁶

Megmaradtak azonban 1945 nyarától a szokásos havi jelentések, amelyekből sok minden kiderül a megszállt falu lakosságának és a jelenlévő szovjet hadseregnek a viszonyáról.

2.3. A perjel napló

A pannonhalmi főapátságban a bencés apátságokhoz hasonlóképpen a perjel feladatai közé tartozott a perjel napló vezetése, így reménykedtem benne, hogy ez hasznos információkkal fog bírni az események felderítéséhez. Azonban az 1945. évben vezetett naplóból – a megszállás kifejezetten szűkszavúan tárgyalt pár napját kivéve – a lapok ki vannak tépve. Elmondások alapján a perjelnaplóból –a főapát utasítására– két szerzetes a lapokat kitépte és elégette. Ez a konkrét titkos utasítás valószínűleg szóban hangozhatott el, mivel semmilyen iktatókönyvben sincs nyoma. Fennmaradtak utasítások a megszállás utáni napokból arra vonatkozólag, hogy az orosz szót ne használják a bencés testvérek, helyette szovjetet mondjanak.⁷ Ez is alátámasztja, hogy rendtársak világnézete és viselkedése veszélyt jelentett a bencés rend számára, ezért teljesen elképzelhető, hogy a perjel napló is olyan stílusban íródott, ami például egy esetleges házkutatásnál veszélybe sodorhatta volna a közösséget.

3. A felkészülés és a megszállás folyamata

⁵ G270-es gazdasági iktatott irat Pannonhalmi Főapátsági Levéltár

⁶ A Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltárának munkatársának elmondása a szerzőnek

⁷ 837/1945-es számú közigazgatási iktatott irat Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

3.1. Az apátság felkészítése

Az apátság falai között már 1944-ben komolyan készültek az orosz hadsereg megérkezésére és az azzal együtt járó menekülthullám kezelésére. Kelemen Krizosztom a főapát egy vadászat alkalmával vetette fel Friedrich Bornak, (aki egyébként rendszeresen járt vadászni a főapátság vendégeként Györszentmártonba), hogy a főapátság a vöröskereszt védelme alá kerüljön. Kelemen Krizosztomnak ezen lépéssel a legfőbb célja az volt, hogy megakadályozza, hogy a Pannonhalmi Főapátság a bencés rend 1944 február 14-én lerombolt monte casinoi központjának a sorsára jusson. Friedrich Born azzal a feltétellel tett eleget ennek a felkérésnek, hogy a kolostor falai között létre hoznak egy gyermek menhelyet. (Később a pomázi gyermekotthont is a monostor fali közé költöztették.)

Born már előre predesztinálta, az ő a vöröskeresztnek tett jelentésében, hogy „menekültvihar” fog megindulni az orosz hadsereg előrenyomulása során.⁸ Arra számított, hogy rengeteg gyerek fog elszakadni szüleiktől, akik védelemre fognak szorulni.

A főapát Friedrich Bornak tett ígéretének megfelelően intézkedéseket foganatosított, hogy a menekült gyerekek számára az apátság ellátást tudjon biztosítani. Kelemen Krizosztom látta, hogy nem csak gyerekek fognak menekültként érkezni, ezért Bernát testvér a jószágigazgatót bízta meg, hogy teremtsen meg az anyagi feltételeit a menekültek fogadásának. Bernát testvér kiterjedt kapcsolatainak köszönhetően az apátság anyagi javainak jelentős részét élelmiszerre cserélte. Az apátság olyan tabu tulajdonait is eladta, mint a hollómajori ménesnek a legértékesebb lovait.⁹ Az élelmiszeren kívül nyersanyagokkal is ellátták az apátságot, hogy szükség esetén ruhákat, cipőket tudjanak készíteni.

A monostor falai között felállítottak egy kórházat is, aminek vezetője Bakay Lajos, a keleti frontot megjárt sebészorvos lett. A kórházat modern felszerelésekkel szerelték fel. A győri kórházból például egy röntgenkészülék is érkezett.¹⁰

Az időközbeni nyilas hatalomátvételnek köszönhetően a felkészülési munkálatok elé az államhatalom folyamatosan akadályokat gördített, így próbálva megakadályozni, a gyerekek (és zsidók) mentését. Ez azért volt célja a nyilas kormánynak, mert a leventekorú gyerekeket szintén a hadsereg szolgálatába akarta állítani. Ilyen intézkedés volt például, amikor 1945 januárjában bevonták Kelemen Krizosztom élelmiszerjegyeit.¹¹ Az apátságban több házkutatást is

⁸ Friedrich Born jelentése Genfben: Bericht an das Internationale Komitee vom Roten Kreuz erstattet von Friedrich Born, Delegierter für Ungarn, Juni 1945 dodis.ch/18861 (utolsó letöltés 2023.01.03)

⁹ 148/1945-es számú iktatott irat Pannonhalmi Főapátsági Levéltár

¹⁰ BAKAY LAJOS: *A szélnek eresztett nemzedék. Egy agysebész életútja a Dontól a Harvardig.* Budapest, 2004. XX. századi Intézet

¹¹ 84/1945-es számú közigazgatási iktatott irat Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

tartottak a nyilasok zsidókat és leventéket keresve. Ezeket az akciókat csak nagy ravaszsággal tudták leszerelni az apátság vezetői. 1945 januárjában például nyilas katonák érkeztek a kolostorhoz, hogy „most már mindenféleképpen” elvisznek leventekorú gyerekeket. A főapát behívta a kint várakozó nyilasok parancsnokait, bemutatta az apátságot, sorjában a kincseket, amiket évszázadok során a szerzetesek az apátságban összegyűjtöttek, majd ebéddel is megvendégelte őket. Ezalatt a kint fagyoskodó katonák megunták a várakozást és elmentek.¹²

A felkészülés keretében az apátság épületeire a vöröskereszt zászlókat vontak fel és színes cserepekből az „International” feliratot is kirakták a vöröskereszt jelével.

Az idő előrehaladtával egyre több információ jutott el a közeledő orosz hadseregről a hátszágba és a közelgő megszállás ténye is egyre közelebbinek hatott. Ennek fényében 1945 január 20-án a főapát parancsot adott Kálmán Odó főszámvevő úrnak, hogy az apátsági bort utalják ki. Először a kiutalás viszonylag ellenőrzött keretek között zajlott. 5 hektóliterig a számvevőt felhatalmazták, hogy saját hatáskörben járjon el a borkiutalás tekintetében. 5 és 10 hektoliter közötti mennyiséget csak különös esetben utaltak, míg 10 hektoliter felett a perjel vagy a főapát engedélye kellett a kiutaláshoz¹³. Mivel abban az időszakban az apátsági borkészlet 5 ezer hektoliter körül

mozgott a kiutalás nem haladt az elvárt ütemben. Az orosz hadsereg megérkezéséig minden hordónak üresnek kellett lennie.¹⁴ Februárban a front közvetlen megérkezése előtt az emberek már vödrökben vitték el ingyen a bort, mindenféle kontroll nélkül. Ami még így sem fogyott el, azt kiengedték és a pincéből kifolyva vörösre festette a falu utcáit. A borkészlet felszámolása azért volt kiemelten fontos, mert a jórészt front elől menekülőknél köszönhetően, a vezetők tudomást szereztek az orosz hadsereg lakosság irányába tanúsított viselkedéséről. A menekültek elmondták, hogy az egyébként se barátságos orosz katonák ittasan egyenesen vadállatok.¹⁵

Szintén a front közeledése indokolta a főapátnak azt a körlevelét, amiben arra utasította a térségben tartózkodó rendtársakat, hogy ne tartózkodjanak együtt, nehogy együtt haljanak meg.¹⁶ Ezt a rendelkezést különösen az elhagyatottabb helyeken dolgozó, illetve kisebb rendházakban élő szerzetes testvérek miatt adta ki a főapát, mivel ezeken a helyeken nem élveztek semmilyen védelmet. Ez az utasítás már nem vonatkozhatott a front

¹² BAKAY LAJOS: A szélnek eresztett nemzedék. Egy agysebész életútja a Dontól a Harvardig. Budapest, 2004. XX. századi Intézet

¹³ 25/1945-es számú iktatott irat Pannonhalmi Főapátsági Levéltár

¹⁴ Frank Iván agrármérnök visszaemlékezése (A forrás magántulajdonban)

¹⁵ BAKAY LAJOS: A szélnek eresztett nemzedék. Egy agysebész életútja a Dontól a Harvardig. Budapest, 2004. XX. századi Intézet

¹⁶ 78/1945 es számú iktatott irat Pannonhalmi Főapátsági Levéltár

megérkezésére, ugyanis egy március 24-ei bejegyzés szerint, amit a perjelnaplóba írtak a máshol dolgozó testvérek visszatértek a főapátság falai közé.

A menekültek folyamatosan érkeztek, de az összeírások arról tanúskodnak, hogy januárban még leginkább egyházi személyek, különösképpen apácák érkeztek a monostorba. Ez a jelenség pedig csak a márciusban, a front közeledtével változott meg gyökeresen.¹⁷

Az előrelátó intézkedéseknek köszönhetően az apátság mindenre fel volt készítve, amikor 1945 március 27-én az orosz katonák átlépték a falu határát.

3.2. A bencés rend intézkedései

Egyértelműen kitűnik, hogy a bencés rend vezetői előrelátóbbak voltak a legtöbb állami vezetőnél. Ez például abban nyilvánult meg, hogy már 1944-ben megbízást kapott Danczi Villebald perjel tanuljon meg oroszul, hogy az orosz hadsereg megérkezésekor a rend tudjon kommunikálni a megszállókkal.¹⁸

3.3. A megszállás megelőző hónapok és a felkészülés a faluban

Ebben a részben azt fogom bemutatni, hogyan zajlottak a megszállást megelőző hónapok a faluban. Hogyan hatott az egyre közeledő front az emberek életére és esetlegesen készültek-e, illetve ha készültek, milyen intézkedéseket fogantatosítottak.

Megállapítható, hogy amíg az apátságban lázas készülődés zajlott a faluban messze nem volt ilyen a hangulat. Kiemelendő, hogy a nyilas hatalomátvétel következtében a falu vezetőit egyáltalán nem a felkészülésre, hanem a végletekig való kitartásra ösztönözték. Nem véletlen, hogy az összes hivatalos levélen az „Éljen Szálasi” felirat mellett minden esetben megtalálható a „Kitartást!” felszólítás. Azt egyébként, hogy a hatalom mennyire nem számolt a közelgő megszállással és ehelyett teljesen másra helyezte a hangsúlyt, azzal lehet a legjobban szemléltetni, hogy a főszolgabírói iktatókönyvben a legtöbbször szereplő felszólítás arra vonatkozik, hogy a falvak díszítsék fel a hősi sírokat.¹⁹

A legelső szembetűnő változás a falu életében, hogy már 1945 januárjában is alig lehetett közlekedni, mivel a német harci gépek a legtöbb főutat elzárták a lakosok elől. Ennek a nehézségnek a kiküszöbölésére azonban kiadtak egy rendeletet, miszerint a lakosság felkéredzkedhet a német járművekre utazási eszközként használva azokat. A gyakorlatban azonban hamar kiderülhetett, hogy az elgondolt folyamat nem működik, ezért a rendelet kiadása után két héttel vissza is vonták ezt a lehetőséget. Nyomatékosítva, hogy a lakosok ne állítsanak meg német tankokat, tábori járműveket fuvarért.²⁰

Ugyanakkor az is megállapítható, hogy faluba is érkeztek menekültek. Ráadásul nem is kevesen. Egy 1945 január 20-án keletkezett rendelkezés értelmében a járás azon falvainak ahol a menekültek száma meghaladja az őslakosok 10%-át ott a falunak

¹⁷ 94/1945 es számú iktatott irat Pannonhalmi Főapátsági Levéltár

¹⁸ Benedictina gyűjtemény BK878/I.2 Pannonhalmi Főapátsági Levéltár Danczi Villebald hagyatéka

¹⁹ Főszolgabírói iktatókönyv januári hónap Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

²⁰ 183/1945-es számú közigazgatási iktatott irat Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

kiosztható petróleum adag növelése igényelhető. Győrszentmárton a válaszlevelében jelentette, hogy a faluban a menekültek száma több mint az őslakosok számának 10 százaléka és erre hivatkozva igényelték a magasabb petróleum adagot.²¹ Egy januári lakosságösszeírás szerint a falu őslakossága 3380 fő volt, ami azt jelenti, hogy már januárban több, mint 380 menekült tartózkodott a faluban. Itt kell megemlíteni, hogy a környék falu vezetői az apátsággal ellentétben nem nagyon fogadták jó szívvel a menekültek, ugyanis arra panaszkodtak, hogy nagyon sok közöttük a nemi beteg, főleg azok között, akik az oroszok által megszállt területről jönnek. Ennek következtében rendelkezést vezettek be, hogy csak olyan menekült telepedhet le, aki átesett orvosi vizsgálaton és annak eredményeképpen megállapítható, hogy nem nemi beteg.²²

A betegségek nem csak ebben az aspektusban jelentettek nagy kihívást a járás falvainak. A megszállás előtti hónapokban száj és körömfájás járvány terjedt a haszonállatok között. Emiatt fokozott vizsgálatokat, karantént kellett elrendelni, amihez a falvakban nem volt elegendő rendelkezésre álló humán erőforrás. Így például egy állatorvosnak több falvat is el kellett látnia, ami a fentebb tárgyalt közlekedési viszonyok miatt nagyon nehézkes volt. Emiatt több helyen is elrendelték, hogy a gyanús állatokat vágják le a velük együtt élő állatokat pedig vegyék karantén alá. A kifejezetten élelmiszerhiányos időszakban ez különösen nagy nehézség volt.²³

Az élelmiszer hiányt erősítette, hogy a háborús körülmények között a falu földjeinek a 20 százaléka nem volt bevetve és a nem ápolt vetések aránya is magas volt. Továbbá az, hogy a háborús igények kielégítése végett a legtöbb mezőgazdasági erőgépet elvitték a környékről. (Győrszentmártonban 12 traktor maradt, amiből 5 petróleum meghajtású volt.)²⁴ Ennek ellenére a gabonabeszállítási kötelezettségek egyre csak nőttek. 1945 januárjában Győrszentmártonnak az (ismeretlen) előírt mennyiséget meghaladva 7 vagon, kellett gabonát beszállítania a győri lakosság élelmezése céljából.²⁵ Ez a mennyiség jócskán meghaladhatta a megszokott mennyiséget, mert a falu vezetése tiltakozott a döntés ellen, de nem rótt teljesíthetetlen feladatot a falura, mivel január 24-én megkapta a falu az igazolást a gabonaszállítás teljesítéséről. Az élelmiszer hiány mérséklésére igyekeztek alternatív megoldást keresni a vármegye előjárói. Ilyen volt a kötelező vadászat, ami előírta azoknak a szervezeteknek, akik békeidőben is vadászat szervezésével foglalkoznak, hogy kötelezően szervezzenek társas, tehát hajtókkal együtt végrehajtott vadászatot és az elejtett vadakat szolgáltatassák be. Valószínűleg már a rendelkezés hozóiban is támasztott aggályokat, hogy hogyan lehet majd végrehajtani a vadászatonkat, amire abból lehet következtetni, hogy rendelkezésben megjegyezték, hogy amennyiben a feladat elvégzéshez nincsen megfelelő infrastruktúra, például lőszer, akkor a legközelebbi katonai támaszponton igényeljenek. Győrszentmártonban is el kellett volna végezni ezt a feladatot, de válaszlevelükben megírták, hogy ebben az időszakban csak nyúlra lehet vadászni és ezt meg is szervezték, csak hogy amikor a hajtók a vadászat előtt gyülekeztek német katonák elvitték őket erődítési munkálatokra, így hajtók nélkül kellett megtartani a vadászatot. A jelentés beszámolt arról is, hogy az évek óta tartó túlvadászat

²¹ 3844/1944-es számú közigazgatási iktatott irat Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára (a levél keltezése: 1945.01.20)

²² 711/1945-es számú közigazgatási iktatott irat Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

²³ 132/1945-es számú közigazgatási iktatott irat Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

²⁴ 175/1945-es számú közigazgatási iktatott irat Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

²⁵ 146/1945-es számú közigazgatási iktatott irat Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

miatt alig volt vad az erdőben, ezért alig lőttek valami és a lelőtt állatok is olyan soványak, hogy emberi felhasználásra nem alkalmasok. Ezért valószínűleg, hogy ebből ne legyen a későbbiekben problémája a falunak leadtak egy szarvasmarhát.²⁶

Szintén ilyen alternatív megoldásnak számított, hogy az alapvető élelmiszerek árát a lakosság körében maximalizálták, vagyis a lakosok egymás között sem adhatták drágábban az élelmiszert, mint a hatósági ár. Ez azonban a gyakorlatban szintén alig megvalósítható rendelkezés volt. Sokan meg is szegték ezt az életszerűtlen törvényt. Györszentmártonban Ress Margit²⁷, Boros Lajos²⁸ és Vida Kálmán²⁹ egészen biztosan ugyanis őket el is ítelték. Ress Margit a vád szerint a szomszédjának adott el 2 liter tejet drágábban.

A fentebb említett menekültek nem csak egészségügyi szempontból voltak persona non gratának minősülő személyek. A menekülők közé ugyanis gyakran szökött katonák verődtek, akik rendszeresen fosztogatták a lakosságot, ezért azt az egészen életszerűtlen rendelkezést hozták, hogy a falvak saját hatáskörben fegyverezzék le ezeket a katonákat és vigyék a legközelebbi katonai támaszpontra.³⁰ Körlevélben szintén rendelkezést adtak ki a katonai jelvényeket jogtalanul bitorlók üldözésére is. Hogy ez miért volt nagyon is indokolt lépés, azt az mutatja jól, hogy Bakay Lajos is így érkezett az apátságba.³¹ Bakay Lajos nagyon is logikusnak tűnő elbeszélése szerint azért volt szükséges katonai ruhában utazni, mert a lezárt utak miatt (amiről még fogok is írni) nem lehetett civilként ésszerű időben nagyobb távolságot teljesíteni. A menekültek irányába a bizalmatlanság addig fokozódott, hogy egy alkalommal amikor egy lengyel menekült letelepedni szándékozott a Györszentmártonban a jegyző utasítást adott a környezetében élőknek, hogy titokban figyeljék meg gyanúsán viselkedik-e. Ennek a „vizsgálatnak” az eredményéhez kötötték, hogy kaphat-e majd letelepedési engedélyt.³²

A falu felkészülését nem csak a természeti nehézségek, illetve az azokra adott életszerűtlen jogszabályi válaszok nehezítették. A háborús intézkedések hatalmas terhet róttak a településre főleg humán erőforrások terén. Ilyenek voltak a légioltalom körébe tartozó szabályok. Az előírt teljes elsötétítést meghatározott számú embernek kellett ellenőriznie. A falu főterére légó felhívásokat kellett kifüggeszteni és a légó helyzetről folyamatosan jelentést kellett írni a településeknek. Györszentmárton jelentéseiből kiderül, hogy a nagy a kötelező éjjelenti ellenőrzésekre csak 10 leventét tudtak befogni.³³

Bár a hőeltakarítási munkálatok alapvetően a természeti nehézségek közé is sorolható, de a hadi utak takarítása (amit februártól a lakosság már nem is használhatott)³⁴, ami alapvetően a lakosság feladata volt, olyan plusz terhet rótt a polgárookra, ami hátráltatta őket a mindennapos munkák, például az állatok gondozásának elvégzésében. Emiatt a morál és az arra való felkészítés lehetősége is csökkent, hogy az emberek hatékonyan

²⁶ 252/1945-es számú közigazgatási iktatott irat Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

²⁷ 238/1945-es számú közigazgatási iktatott irat Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

²⁸ 239/1945-es számú közigazgatási iktatott irat Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

²⁹ 240/1945-es számú közigazgatási iktatott irat Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

³⁰ 321/1945-es számú közigazgatási iktatott irat Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

³¹

³² 109/1945-es számú közigazgatási iktatott irat Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

³³ 153/1945-es számú közigazgatási iktatott irat Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

³⁴ 105/1945-es számú közigazgatási iktatott irat Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

felkészítsék a környezetüket a frontátvonulásra.³⁵ Az ilyen hóeltakarítási munkákra a szerszámokat a munkásoknak a saját készletükből kellett hozni, ahogyan az élelmezést is maguknak kellett megoldani.

A legnagyobb felháborodást a falu életében azonban az erődítési munkálatok okoztak. Ugyanis a lakosok szerint a környező falvak közül csak Györszentmártonban kellett nőknek is erődítési munkálatokat végezni. Az elégedetlenkedést csak tetézte, hogy a pletyka szerint Hernádi főjegyző fiának nem kellett az erődítési munkálatokban résztvenni. Emiatt egyébként a főjegyző feljelentést tett és a pletykálkodó asszonyok közül, akik a pletykálkodásban részt vettek a lehangosabbat rágalmazásért el is ítélték. Az elítélt asszony egyébként azt vallotta, hogy bár tényleg ő volt a lehangosabb ő csak ki meri mondani, amit az egész falu gondol.³⁶

A fenti esetből is látszik, hogy a közhangulat nem volt jó. De ami még beszédesebb, hogy a falunak „A suttogás hazaárulás” plakátokat kellett kifüggeszteni, amiből szintén arra lehet következtetni, hogy az elégedetlenségüknek hangot is adtak a lakosok. Azonban az mindenféleképpen megállapítható, hogy a közhangulat a népszerűtlen intézkedések miatt volt alacsony, nem pedig a közelgő front miatt. Ugyanis arra vonatkozó jelet, hogy a település bármilyen formában készült volna a megszállásra csak egyet találtam.

3.3.1. Kitelepítés Németországba

Az egyetlen olyan intézkedés, ami tényleges előrevetítette az orosz hadsereg megérkezését a lakosság önkéntes alapon működő kitelepítése Németországba. A falut többszöri szigorú utasításban felszólították, hogy a kitelepítő programot propagáló plakátokat helyezzen el „forgalmas helyeken”. A kitelepítésre önként lehetett jelentkezni adatok megadásával. Györszentmártonból összesen kilenc család jelentkezett kitelepítésre.³⁷ Ők kevés kivétellel mind beszéltek valamilyen szinten németül. Ezeknek a családoknak a sorsát igyekeztem felkutatni és egy esetben valószínűsíthetően sikerrel jártam.

Egy bizonyos Juhász vezeték nevű család esetében találtam információkat arról, hogy a háború után Ausztriában egy Vöröskereszt irodával vették fel a kapcsolatot és ennek segítségével próbáltak visszatérni otthonukba.³⁸ Annak a megállapítás hogy ez sikerült-e nekik és hogy minden kétséget kizáróan róluk van-e szó az további kutatást igényel-

3.3.2. Katonák Györszentmárton területén

A bencés rend készített egy részletes listát, hogy a német csapatok milyen értékben pontosan mit vittek el bencés tulajdonból. Ez alapján azt feltételeztem, hogy a faluban valószínűleg huzamosabb ideig állomásoztak német katonák, de ezt a lista önmagában még nem igazolta, hiszen átvonuláskor is eltulajdoníthatták ezeket.³⁹ (Főleg azért mert jobbára lovak és élelmiszer szerepel a kárlistán) Ezért tovább kutattam és hipotézisem beigazolódott. A hóeltakarítás kapcsán a megye katonai vezetősége olyan utasítást adott ki

³⁵ 135/1945-es számú közigazgatási iktatott irat Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

³⁶ 1945.02.14-ei keltezésű jegyzőkönyv iktatószám nélkül a közigazgatási iktatott iratok között Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

³⁷ 47/1945-es számú közigazgatási iktatott irat Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

³⁸ P1362-es számú iktatott irat Magyar Nemzeti Levéltár

³⁹ G46-os számú számvevői iktatott irat Pannonhalmi Főapátsági Levéltár

miszerint a faluban tartózkodó/nem harcoló/nem átvonuló alakulatokat be lehet vonni a munkába, ami ugye a fent említettek szerint is lakosság feladata volt. Több visszaemlékezés és napló is jelentést tett arról, hogy hosszabb idő keresztül német és horvát katonák lapátolták a havat a faluban. Ilyen napló például egy ismeretlen győrszentmártoni lány naplója, amit később a falu újságjában kiadtak. Ez arról tanúskodik hogy a megszállás előtti időszakban nagyon sok nyilas katona tartózkodott a faluban.⁴⁰ Ez alapján szinte biztosra vehető, hogy állandó katonai jelenlét volt a Győrszentmártonban.

Több visszaemlékezés is azt írja le, hogy horvát elit katonákat látott havat lapátolni az apátság előtt. Az egyik személy maga Bakay Lajos, aki könyvébe úgy írta le, hogy fényes csizmában dolgozó régen valamilyen elit szervezethez tartozó katonákat látott rendszeresen az apátság előtt.⁴¹ Több mint valószínű hogy az alakulat a PTS vagyis "Poglavnikov Tjelesni Sdrug" nevű horvát elit alakulat lehetett, ami nem mellesleg Anton Pavelic testőrségét is ellátta.

4. A megszállás

4.1. A megszállást megelőző eseménysorai

1945 márciusára már egyértelmű volt, hogy a front el fogja érni Győrszentmártont. 1945 március 21-től folyamatosan ágyúzást lehetett hallani. A hadi eseményeken kívül történt még 21-én a perjel napló szerint, hogy meghalt Lakatos Géza unokája végbél csavarodásban. Azt, hogy valójában ki is volt a csecsemő titkolhatták a legtöbb ember előtt, ugyanis még Bakay Lajos, aki megpróbálta megműteni a gyereket sem tudta. Ez onnan derül ki, hogy Bakay Lajos visszaemlékezésében úgy írta le a történetet, hogy egy átlagos menekült gyereket kellett megműtenie. Ezt egyébként - bár nem volt ilyen szaktudás birtokában - meg is tette, de a gyerek mégis meghalt.⁴²

Ez idő tájt már özönlöttek a menekültek, akiknek az ellenőrzésük a perjel napló komoly kihívás elé állította az előjárókat ugyanis arra nagyon ügyelni kellett, hogy katonákat ne vegyenek fel, hiszen az a Vöröskereszt szabályzatával ellenes és azzal járt volna, hogy apátság elveszti a nemzetközi védelmet, ami beláthatatlan következményekkel járt volna.

Március 24-én több repülőgép nagyon közel húzott el az apátsághoz. Valószínűleg ezek közül valamelyiken ült Makarenko alezredes. Ezen a napon történt, hogy a visszavonuló német katonák felgyújtottak kilenc falut köztük Ravaszdot, ami szomszéd légvonalban kevesebb, mint 4 kilométerre van Győrszentmártontól. A menekültek száma hiába nőtt drámaian a falu lakosságának a nagy többsége még az otthonaikban maradt.

Március 26-án a haderőn kívül az államhatalom is visszavonult a faluból. A falu teljes senkiföldjévé változott. Ezen a napon a falu lakosságának is nagy többsége felment az apátságba. Ennek ellenére akadtak maradók, akik többnyire azért döntöttek a maradás mellett, mert a lakosság fő megélhetési forrása az állattartás, mezőgazdaság volt, ami nem engedte meg, hogy a gazda több napra távol legyen a feladataitól. Ráadásul ez az időszak volt a tavaszi csibekeltetés időszaka, ami különös gondoskodást igényelt a

⁴⁰ „Szent Márton népe” folyóirat 1945 március 20-27

⁴¹ BAKAY LAJOS: A szélnek eresztett nemzedék. Egy agysebész életútja a Dontól a Harvardig. Budapest, 2004. XX. századi Intézet

⁴² BAKAY LAJOS: A szélnek eresztett nemzedék. Egy agysebész életútja a Dontól a Harvardig. Budapest, 2004. XX. századi Intézet

gazdáktól. Ennek ellenére akik kockáztatva a faluban maradtak nem döntöttek rosszul, mert az orosz hadsereg aznap nem érkezett meg. Ez annak köszönhető, hogy a Vörös hadsereg nem harcolt éjszaka.

1945 március 27-én a falu nagyon nagy része a monostorban keresett menedéket. Ekkor több, mint 3000 menekült tartózkodott a főapátságban. Ez a száma következőképpen oszlik meg: március 24-ig bezárólag 760 menekültet fogadta be. Ez a szám nem tartalmazza a bencés rendtársakat és a régebb óta ott élő személyek. Ebből a 760-ból azonban 418 gyerek, tehát az látszik, hogy a Friedrich Born meglátása és a vöröskereszti védelem eredeti célja alapvetően helyes volt, hogy nagyszámú menekült gyerek fog védelemre szorulni. Ugyanakkor március 24-től a front előrenyomulásának következtében március 27-e délelőttjéig több mint 2000 ember érkezett. Ezekből a számokból látszik, hogy a falu lakosainak közel fele biztosan az apátságban keresett menedéket. Annyi menekült érkezett, hogy a templom padlóját és betöltötték. Tehát Kelemen Krizosztom jól látta a jövőt, amikor látta, hogy nem csak árva gyerek fognak védelemért fordulni az ezer éves apátsághoz.⁴³

4.2. Támadás az apátság ellen

A tényleges hadi események március 27-én kezdődtek. A délelőtti órákban az apátság 17 ágyúlövést kapott. A történetírásban ez az esemény elég ismert. Pannonhalma második világháborús történetével kapcsolatban mindig elő forduló elem. Az eltérés általában az szokott lenni, hogy ki is lőtt a főapátságra tizenhétszer. A kommunista diktatúra alatt megjelent kötetek hangosan hirdetik, hogy a visszavonuló német katonák lőtték az épületegyüttest. Elég például csak Árokay Lajos *Emlékező tájak*⁴⁴ című kötetére gondolni, ahol a hős szovjet katonáknak köszönhető, hogy a visszavonuló németek nem tették a földet egyenlővé az apátságot. A valóság azonban teljes biztonsággal állítható, hogy az ellenkező. Egyrészt a perjelnapló leírja, hogy a lövések 3 szerzetes szobáját felrobbantották. Ebből egyértelműen kikövetkeztethető lövedékek becsapódásának helye az apátság épületében, ami egyértelműen bizonyítja, hogy a lövések Ravasz és Nyalka felől érkeztek. Ekkor ott már német csapatok egyáltalán nem lehettek. Másrészt Danczi Villebald perjelnek (akinek személye később fontos lesz e kutatás szempontjából.) egy orosz tiszt be is vallja, hogy ők lőtték az apátságot, mert azt hitték, hogy ellenség rejtőzik a toronyban. Hogy miért hihették ezt erre teljes bizonyossággal nincs válasz, de egy élő bencés atya elbeszélése szerint a megszállás napján bencés szerzetesek távcsővel figyelték a közeledő oroszokat és a megcsillanó lencsére hitték, hogy németek rejtőznek a toronyban. Danczi Villebald egyébként azt is megjegyzi kézírásában, hogy a lövések a abból az irányból jöttek, ahonnan jól látszik az „International” felirat. Ez szintén azt jelenti, hogy kelet felől lőtték az apátságot ami további bizonyíték amellel, hogy a 17 ágyútöltek oroszok által lett kilőve.⁴⁵

A világháború történetírásában persze nem egyedül álló, hogy egy történet főszereplőt cserél. Ebből a kutatásból is tudok még egy példát mondani: A perjelnapló szerint március 27-én az oroszok ágyút vontak a várfal alá, amit az apát úr és Eduard Brunschweiler közbenjárására az ágyút végül elvitték onnan. Ez a történet Danczi

⁴³ VÁLYI HUGÓ: A pannonthalmi vöröskereszt munkájából *Szent Márton népe*, 1945 március 27. 11. szám 1.p

⁴⁴ ÁROKAY LAJOS: *Emlékező tájak*. Budapest, 1970. Zrínyi Katonai Kiadó

⁴⁵ Benedictina gyűjtemény BK878/I.2 Pannonthalmi Főapátsági Levéltár Danczi Villebald hagyatéka

Villebald perjel kézzel írt naplójában is szerepel azzal a különbséggel, hogy március 26-án a németek vittek oda ágyút.⁴⁶ Ennek a verzióknak is szintén az a vége, hogy az előjárók nyomására elvitték onnan az ágyút. A történet kettőssége azért is érdekes, mert Danczi Villebald volt a perjel és a perjel naplót alapvetően a perjel írja.

Az oroszok alapvetően üldözték az ellenséget.⁴⁷ A környéket gyalogos alakulatok csatárláncban vizsgálták. Az orosz hadinaplók tanúsága szerint a magyar és német erők ekkor, ebben a térségben „rugalmas elszakadást” hajtottak végre, ami gyakorlatilag a menekülést jelentette, tehát német ellentámadásra nem lehetett számítani. Az oroszoknak viszont életbevágó volt hogy minél előbb előrenyomulva bekapcsolódjanak a Győri csatába.⁴⁸ Ezzel szemben a németeknek stratégiaiilag megérte volna elhelyezni egy ágyút, mivel azzal az egész Győr felé vezető főutat be lehetett lőni. Ráadásul a fent már tárgyalt magas szintű német jelenlét indokolná, hogy a csapatok rendelkeztek egy tábori ágyúval és a magas szintű elit egységekre(amikről már bebizonyosodott, hogy állomásoztak Győrszentmártonban) pedig jellemző a végsőkig való kitartás, tehát logikusan a német verzió a meggyőző. Van egy másik problémája is az orosz verziót tartalmazó perjelnaplónak. A bejegyzések nyelvezete kifejezetten egyszerűnek hat, semmiféleképpen nem egy olyan ember írta, aki magasan művelt, mint például Danczi Villebald, aki kevesebb, mint egy év alatt csupán könyvekből egyedül megtanult oroszul, hogy tudjon kommunikálni a megszálló katonákkal. A másik szembetűnő furcsaság, hogy a kétségtelenül esemény dús napok, amik aligha hasonlíthatóak a szerzetesek átlagos napjaihoz rendkívül tömören, pár sorban vannak megfogalmazva. A március 26-ai eseményekhez például két sor van írva. Ez arra enged engem következtetni, hogy elképzelhető bejegyzések nem aznap lettek megírva, és ami még ennél is valószínűbb, hogy nem Danczi Villebald írta a naplót és az információk egyszerűen elcsúsztak. Például ha valakinek 27-e után kellett összefoglalni az eseményeket, amikor az orosz katonáktól hemzseg a környék és nem volt szemtanúja az eseményeknek csak elmondásból tudja mit kéne leírnia teljesen elképzelhető, hogy félreértés történik, főleg ha nem törekszik a részletességre, pontosságra. Ezek alapján én bátran tudom azt az álláspontot képviselni, hogy az ágyút amik katonák vontattak a vár tövéhez és aztán a főapát és Brunschweiler úr közbenjárására elvontattak egy német ágyú volt német kezelőkkel.

⁴⁶ Benedictina gyűjtemény BK878/I.2 Pannonhalmi Főapátsági Levéltár Danczi Villebald hagyatéka

⁴⁷ A Szovjet Információs Irodától, 1945. március От советского информбюро, Март 1945 года <http://www.great-country.ru/articles/sss/vov/sib/194503.html#d27> (utolsó letöltés: 2023.01.03)

⁴⁸ A Szovjet Információs Irodától, 1945. március От советского информбюро, Март 1945 года <http://www.great-country.ru/articles/sss/vov/sib/194503.html#d27> (utolsó letöltés: 2023.01.03)

4.3. Az orosz hadsereg beszállásolása Györszentmártonban

Az orosz katonák átvonulása úgy történt, hogy az ellenséget üldözve a harmadik ukrán front IV. gárdahadseregének gyalogos katonái⁴⁹ egymástól pár 10 méterre csatárláncban átvonultak az falu területén. Ezek harcoló nem megszálló alakulatok voltak, így több hullámban tovább is vonultak. Danczi Villebald az apátság főkapujánál állva várta ezeket a hullámokat és minden egyes alkalommal ő tolmácsolta a katonák kérdéseit. Az apátságba ezek a katonák nem is léptek be vagy csak sietősen benéztek. Ez annak is köszönhető, hogy Danczi Villebald egy sokadik hullámban megérkező orosz tisztől őrt kért a főkapu elé, hogy katonák ne léphessenek be. A tiszt az mondta, hogy reggelig már maradnak és éjszakára adott egy őrt. Késő délutánra megérkeztek tehát azok a csapatok, akik az éjszaka miatt már nem haladtak tovább.

Az igazi szenvedés most következett, ugyanis faluban éjszaka elszabadult a pokol. Az oroszok a kiürített borospincékbe gránátot dobtak, így azok akik oda menekültek és nem az apátságba azok ott haltak meg. 5 embert lelőttek köztük egy kilenc éves kislányt. Rengeteg nőt megerőszakoltak. Az éjszaka folyamán Bakay Lajos egy bencés szerzetessel úgy döntöttek, hogy a falusiak segítségére sietnek. Ők szemtől szembe találkoztak azokkal a rettenetes háborús bűnökkel, amiket orosz katonák követtek el jobbra asszonyokkal és az őket védeni próbáló férjeikkel. Ezekről Bakay részletes beszámolót írt és jelentésként a Vöröskereszt genfi központjába küldte.⁵⁰ A plébániai halotti anyakönyv szerint 5 ember lelte halálát a közvetlen az oroszok közvetlen erőszakától következően. A valós adatok ezzel szemben megrázóan magasabbak lehetnek. Már áprilisban egy kormánybiztos levélben értesítette a járás faluinak vezetőit, hogy arról értesült, hogy rengeteg hulla olvadt ki a hóból, ahogy az időjárás melegebbre fordult. Utasította a falu vezetőit, hogy ezeknek az elföldeléseiről gondoskodjanak. A másik komoly tény a magasabb mortalitás mellett, hogy nagyon sok embert egyházi temetés nélkül a családtagok elföldeltek. És ebbe a számba természetesen azok sincsenek beleértve, akik a megszállás valamilyen utóhatása miatt haltak meg és nincs nyomuk hivatalos nyilvántartásban. Bakay Lajos például arról számol be, hogy egy férfi nem sokkal később öngyilkos lett miután katonák arra kényszerítették, hogy végignézze, ahogyan a felségét többen egymást után megerőszakolják. Tehát az áldozatok pontos száma és az éjszaka elkövetett orosz háborús bűnöket aggasztó homály fedi.

⁴⁹ A Szovjet Információs Irodától, 1945. március От советского информбюро, Март 1945 года <http://www.great-country.ru/articles/sss/vov/sib/194503.html#d27> (utolsó letöltés: 2023.01.03)

⁵⁰ BAKAY LAJOS: A szélnek eresztett nemzedék. Egy agysebész életútja a Dontól a Harvardig. Budapest, 2004. XX. századi Intézet

5. Az utóhatások

1945 március 27-e éjjele után harci cselekményre vagy komoly atrocitásra nem került sor, de a neheze bizonyos szempontból most kezdődött főleg az apátság számára.

Március 31-én városparancsnokot neveztek ki Győrszentmárton élére, aki még aznap elrendelte, hogy a menekültek hagyják el az apátság területét. Az intézkedés hatálya alól ideiglenesen felmentést kaptak azok, akik olyan kisgyermekkel tartózkodtak az apátságban, ami lehetetlenné tette az utazást.⁵¹ De amíg a menekülteket szerették volna az orosz minél előbb kint látni az apátságból a magas rangú katonai tábornokok folyamatosan az apátság vendégszeretét élvezték. Győr főjegyzője, aki szintén az apátságban vészelte át a nehéz napokat személyesen szerette volna megköszönni a főapát úrnak a vendégszeretét, de több egymás utáni vasárnapon is magas rangú orosz küldöttségbe botlott, ezért nem tudott az apátságba bejutni. A levélből kikövetkeztethető, hogy 1945 április 22-én és 1945 április 15-én járhatott Győrszentmártonban. Ezek a katonai vezetők azonban alapvetően tisztelettudóan, sőt mondhatni udvariasan viselkedtek. Erre példa, hogy a front elvonulása után teherautók érkeztek az apátságba katonákkal, akik zabrálásokat végeztek. Sok kincs mellett elvitték a bencések balatonfüredi hotelének szinte teljes felszerelését, amit az apátságban őriztek. Egy, az apátságba érkezett főtiszt megígérte, hogy ezeket vissza fogják szolgáltatni és valóban érkeztek vissza teherautók, de az elloptott holmik töredékét hozták csak vissza.⁵² Összeségében azt mindegyik forrás megerősíti, hogy az apátadágba látogató magas rangú katonai vezetők jóval nagyobb tiszteletet és megértést tanúsítottak, mint a később megérkező KGB-sek és tábori csendőrök

Az orosz „vendégekről” nagyon sokat nem lehet tudni. Annyi biztos, hogy Makarenko alezredes is itt volt itt vendégségben kétszer. Ez azért bizonyos, mert amikor a földosztás megkezdődik az apátság hozzá fordult plusz földekért és hivatkoztak a vendégségekben elhangzottakra. (Plusz 100 holddal az apátság önellátó tudott volna lenni) Makarenko alezredes egyébként a kiosztott mennyiségen felül 100 holdat ígért az apátságnak, de ezt valószínűleg az alezredes áthelyezése miatt sosem tudta az apátság realizálni.⁵³

A hangulat a frontátvonulás után jelentések szerint nem volt rossz. Az emberek nagy erővel fogtak bele a romok eltakarításába és az újjátépítéshez. Munka volt bőven, például a német nyelvű útbaigazító táblákat az egész környékről leszedni. A morált jól jellemzi, hogy amikor a felszólítás megérkezett a németnyelvű táblák eltávolítására a falu már azt jelentette, hogy már eltávolították.⁵⁴ A surlódások természetesen a jelenlévő megszálló hadsereggel nem szűntek meg. A faluban valószínűleg áprilisig tartózkodhattak orosz katonák, ugyanis ekkor készült el Jung Benedek jelentése az oroszok által okozott károkról. Csak a plébánia épületében 26 000 pengő kár keletkezett. Jung beszámol arról is, hogy az oroszok kitepték az ablak kereteket a helyükről és azzal tüzeltek. Majd

⁵¹ Benedictina gyűjtemény BK878/I.2 Pannonhalmi Főapátsági Levéltár Danczi Villebald hagyatéka

⁵² Benedictina gyűjtemény BK878/I.2 Pannonhalmi Főapátsági Levéltár Danczi Villebald hagyatéka

⁵³ 208/1945-es számú iktatott irat Pannonhalmi Főapátsági Levéltár

⁵⁴ 1109/1945-es számú közigazgatási iktatott irat Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

amikor már mindent tüzelőanyag elfogyott a plébános földgömbjével gyűjtöttak be. A lakosok dolgát nehezítette, hogy az oroszok élelmezése az ő feladatuk volt. Az oroszok külön igény listát küldtek ki a településeknek, amiben leírták pontosan mit kell a támaszpontokra hozni mekkora mennyiségben. Ezeken a listákon gyakran előfordultak az akkoriban majdnem hogy luxus cikkeknek számító túró vagy vaj.⁵⁵ Több ízben előfordult az is, hogy a falu elküldte azokat az állatokat, amiket az orosz hadsereg kért, de ezeket az oroszok visszaküldték, hogy túl soványak.⁵⁶

1945 júniusában történt, hogy teherautóval katonák érkeztek Györszentmártonba, ahol ruhákat és cipőket kezdtek el árulni szeszért cserébe. Egy helyen sikerült ilyen módon szeszt kapniuk, ami egyből elkezdtek elfogyasztani és amíg az italozással voltak elfoglalva addig a falu lakossága ellopodta a teherautóról a ruhákat. Ezt észrevették az oroszok és durva magatartást tanúsítva keresni kezdték az elrabolt holmikat. Mindenki aki szembe jött le akartak lőni. A viselkedésüket a falu megelégtelte és legalább az egyik katonát jól elverték. Erre a katonák visszatértek a kisbéri támaszpontra, ahol úgy adták elő a történetet, hogy őket szándékosan lerészegítették, hogy lopjanak tőlük. Erre a parancsnokság június 25-én magyar katonákat küldött ki az ellopott holmik felkutatására. Kettő órákor meg is érkeztek és elkezdték a kutatást, azonban „munkájuk közben ők is megkóstolták a szeszt és úgy berúgtak, hogy a velük kirendelt hadnagy kénytelen volt őket visszarendelni és a nyomozást abbahagyni”⁵⁷

6. Összefoglalás és további kutatási tervek

6.1. További kutatási tervek

Györszentmárton háborús történetének egy egészen kis időszaka, de annál fontosabb időpillanat (március 27-e éjjel) nincs megnyugtatóan kikutatva. Hogyha Bakay Lajos jelentése tényleg elért a Vöröskereszt központjába, akkor az egyetlen írásos emlék erről az éjszakáról Genfben van a Vöröskereszt központi levéltárában (Archiv des Internationalen Komitees vom Roten Kreuz). Eltökélt célom, hogy kijussak és a kutatásom szóbeli előadásának időpontjáig ezeket a forrásokat is kikutassam.

6.2. A györszentmártoni események összefoglalása

Elmondhatjuk, hogy a történelem viharában, amikor mindenki igyekezett saját magát, tulajdonát menteni, az ezeréves apátság lánglelkű vezetője Kelemen Krizosztom a jövőre gondolva Friedrich Born segítségével mindent megtett azért, hogy a monostor falai menedéket tudjanak jelenteni a harci cselekmények elől menekülőknél.

Bár a nyilas hatalomátvétel nagyban megnehezítette az apátság felkészítését a falu felkészülését egyenes ellehetetlenítette azzal, hogy a közelgő veszélyt egyszerűen a szőnyeg alá söpörték.

A megérkező orosz hadsereg borzalmas bűnöket követhetett el a faluban, ugyanakkor az apátság szent helyének a legtöbbször megadták a tiszteletet. Ennek ellenére az apátság falai között sem lehetett egy leányálom nélkülözve félelemmel és aggodalommal eltelve várni az orosz hadsereg megérkezését, de az oda menekülők valószínűleg akkor még nem

⁵⁵ 1129/1945-es számú közigazgatási iktatott irat Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

⁵⁶ 1128/1945-es számú közigazgatási iktatott irat Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

⁵⁷ 1508/1945-es számú közigazgatási iktatott irat Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

is sejtették, hogy az igazán nehéz csak ezután következik, gondolva itt a kommunista diktatúra borzalmaira.

A pályamunka lezárásának ideje: 2023.01.10.